

УДК 81' 373.7
ББК 81.411.4 – 3

Стефанія Панцьо, проф.(Тернопіль)

Символічний потенціал соматичної лексики в поетичних текстах Богдана Лепкого

У статті висвітлюється символіка соматичної лексики у контексті поетичної творчості Богдана Лепкого. Досліджуються особливості вживання соматичних одиниць, виявляється їх символічний потенціал. Аналізуються основні семантичні мотиви, пов'язані з лексемами «серце», «душа», зокрема мотиви суму, кохання, страждання, самотності, любові до рідного краю, волелюбності. Зосереджується увага на особливостях вживання лексем «кров», «кості», які разом з іншими соматизмами відображають мовосвіт поета. Соматичні одиниці у поетичному контексті нерідко мають народнопісенне підґрунтя.

Ключові слова: мовосвіт, мотив, семантика, символічний потенціал, соматична лексика.

In the article elucidated the symbolics of somatic lexical in the context of poetic creation Bohdan Lepky. Peculiarities the using of somatic units investigated, their symbolic potential proved. The basic semantic motives analyzed, related with lexemes «heart», «soul», motives of sadness, love, suffering, solitude, love for native land, love for freedom. Focusing attention on peculiarities the using of lexemes «blood», «bones», which together with other somatisms represent the linguistic world of poet. The somatic units in the poetic context often have a folk-song basis.

Keywords: linguistic world, motive, semantics, symbolic potential, somatic lexical.

В україністиці все частіше з'являються монографічні праці, статті, окремі розвідки про поетичну мовотворчість українських письменників. Дослідники заглиблюються у витoki художнього мислення, адже у мові міститься значний набір вербальних образів, символів, у яких втілено результати пізнавальної діяльності всієї етноспільноти. Відомо, що етномарковані символи є невід'ємною частиною традиційної народної поетики. Вони нерідко стають підґрунтям або й основою поетичної творчості українських письменників. Фольклорні надбання мовностилістичного характеру впливають на індивідуальні образні коди поета, прозаїка, активізуючи традиційне й спонукаючи до оригінального [Маленко 2012: 60].

Аналізу мовосвіту українських письменників присвячено низку праць. Окремі дослідження висвітлюють специфіку використання образних засобів, наслідування фольклорної традиції у створенні символів тощо.

Мовосвіт українських письменників був об'єктом багатьох досліджень. Так, 100-річчю від дня народження М. Стельмаха присвячено окремий випуск збірника «Культура слова», у якому розкривається символіка і естетика словесних образів у контексті історії української літературної мови. [Культура слова 2012].

Символічні значення певних лексем у поетичній творчості описали В. Кононенко, А. Мойсієнко, О. Маленко, Л. Ставицька, Н. Данилюк та ін. Символізацію явищ природи в поезії Б. Лепкого простежила Л. Пархонюк [Пархонюк 2007].

Щодо соматичної лексики у поетичній творчості Богдана Лепкого, то вона не була об'єктом окремого вивчення. Ця лексика, як відомо, становить найдавніший пласт лексичних одиниць, з одного боку, а, з другого – саме за допомогою неї змальовується внутрішній стан людини, її почуття. Хоч соматична лексика має різне функціональне призначення (краса, взаємини між людьми, виразники почуттів, емоцій), проте в поетичній творчості вона найчастіше виражає почуття, емоції.

У поетичному тексті образ людини, ліричного героя подається як цілісна фізична сутність через її складові частини, однак в поезіях спостерігається метонімізація зображення людини, її емоцій, стану, ставлення до оточення тощо, тому частини людського тіла виступають засобом персоніфікації людини. Як зовнішні, так і внутрішні (серце, душа) соматизми у поетичній мові здебільшого слугують засобом відтворення і передачі почуттів, емоцій.

Проникаючи у поетичний мовосвіт Богдана Лепкого, ми зосередили увагу на особливостях художньої свідомості поета, значущості соматичної лексики, на її символізацію. Тема розвідки спрямована на виявлення семантичного потенціалу цієї лексики.

Богдан Лепкий як митець належить до модерністів. Його тексти відповідають добі, в яку він творив, а також його естетичним уподобанням.

У поетичному мовосвіті Б. Лепкого органічними стали фольклорні образні коди. Це, насамперед, властиві народній поетиці образи-символи, створені на основі соматичної лексики. Уведені в емоційно насичений контекст, соматизми нерідко стають символами, містять оцінку конотацію. Лексеми-

соматизми у поетичних контекстах символізують любов, кохання, тугу, страждання, волелюбність, радість, натхнення, насагу до праці, гордість, гнів. У мовосвіті Богдана Лепкого попри доволі часте вживання соматизмів *очі, руки, ноги, кров, груди, сльози, голова, кості, рідше плечі, рамена, коліна, уста, волосся, мозок, вуха, чоло* і родової назви *тіло*, домінантами виступають лексеми *серце, душа*.

Відомо, що *серце* здавна символізує життя. Водночас, як зазначає В. Жайворонок, символізує також почуття взагалі, може виступати символом гніву, доброти, милосердя та ін. [Жайворонок 2006: 536]. В. Кононенко підкреслює, що народне осмислення слова *серце* дає широкий спектр символічних значень, різного роду уособлень [Кононенко 1996: 172]. У поетичному ідіолекті Богдана Лепкого це слово активно вживається для створення емоційно-почуттєвої тональності – сум, смуток, нудьга, радість, кохання тощо. Універсальним є загальне значення *серця* як елемента чуттєвості. Б. Лепкий-лірик сприймає усе й перепускає через найважливіший орган людського тіла – серце. Поетизація *серця*, вживання лексеми як символу містить нерідко стійке смислове та оцінне наповнення. У мовній картині світу *серце* уособлюється, сприймається як самостійна частина тіла, незалежно від людини. Напр., *серце крається, серце плаче, серце розривається, серце страждає*. Таких сполук із компонентами *серце* багато. *Серце* – це передусім людина, це особа з її почуттями, це символ кохання, у Б. Лепкого частіше невдалого: «*Цить, серце, цить! / Таж ти кохало, і раювало, й горювало, і настраждалося досить*» [Лепкий 2005: 95]; *Повний ласки, що мов та водиця, через край із серця твого леться*» [Лепкий 2005: 95]; «*Тугою серця квітам краєш*» [Лепкий 2005: 74]. Поєднання слова *серце* з дієсловами створює ілюзію його самостійного функціонування.

Поетичний контекст Б. Лепкого, насичений етномаркованими образами, продукує народнопісенні моделі: «*серце тріпочеться, б'є*» засвідчує тривогу, хвилювання: «... *а серце в груді, Як пташечка, тріпочесь, б'є*» [Лепкий 2005: 79]. Використане порівняння «*як пташечка*» підсилює емотивно-оцінну конотацію: хвилюється дівчина. «*Серце хоче*» — це постійне прагнення до чогось («*Чого ж ти, серце, хочеш?*») [Лепкий 2005: 31]. «*Серця стук*» – це спогад про тривожні дні кохання («*Чи тямши?... Крові удар, і серця стук, / І повіль чарів, море мук / Чи тямши?*») [Лепкий 2005: 101]. Серце – уособлення коханої: «*Чому ж то, серце, нам / Не жити в парі?*» [Лепкий 2005: 105]. У поетичному мовосвіті митця за народною пісенною традицією «*серце плаче*»: «*Ви сльози жгучі, / Із серця йдучі, криваві, як кораль*» [Лепкий 2005: 71]. Тут лексема *серце* має значення вмістилища.

Цілий ряд однорідних присудків з емотивно-оцінним потенціалом супроводжує «серце гаряче» у поезії «Так тихо довкола»: «*Так тихо довкола, аж серце гаряче / Холоне від того спокою, / Не рветься, не плаче у груді, лиш тужить*» [Лепкий 2005: 31]. У вказаних рядках серце виокремлене, самостійне, персоналізована назва особи.

Мотив туги, суму домінує у віршах Б. Лепкого. Туга за рідним краєм неодноразово озивається у серці поета. Сумуючи за своїм Поділлям, Б. Лепкий згадує: «*Розривалося серце моє, / Як прощавсь я з тобою, мій краю*» [Лепкий 2005: 322]. Підсилює тугу і спільнокореневий прикметник *сердечний*. Пор.: «*Чи на світі що гіршого є, / Коли рвуться сердечній струни?*» [Лепкий 2005: 323]. У поетичних рядках вірша «Село» відчувається туга поета за рідними місцями, де «*серце моє там росло, / Мов квітка між корчами. / Чом же в сні серце скимить / і сльози з ока ллються?*» [Лепкий 2005: 112].

Мотиви суму особливо яскраво звучать з уст поета, який перебуває на чужині. Семантика любові до рідного краю, туга за ним далеко від дому також пов'язана з чуттєвим органом людини – серцем. Для передачі цього стану автор у своєму мовосвіті використовує фольклорні моделі: «*до серця тулити*», «*на серце положити*». Патріотизмом проникнуті поетичні рядки, у яких «*Не відняла у тебе чужина / Ні любові, ні серця в грудях*» [Лепкий 2005: 249]. На чужині ліричний герой плаче серцем: «*Я плакав серцем, не очима / Над вашим горем*» [Лепкий 2005: 320]. «До серця тулити» – означає згадувати про щось приємне, близьке: «*Ти ловиш їх (спомини), неначе привид сонний, / До серця тулиш і кричиш їм: Жий!*» [Лепкий 2005: 165].

Фразеологічна сполука «*взяти серце в жменю*» – це спонування до витримки, терпіння: «*Предвічная туга, / Вірняя подруго, / Візьми, візьми серце в жмені, сціпи його туго...*» [Лепкий 2005: 272]. «*На серце положити*» – приймати близько: *І весь мій смуток, весь мій біль / На серце положила*» [Лепкий 2005: 199]. Ці та інші моделі з використанням соматизму *серце* взяті автором з народних витоків.

Розлучення з коханою поселяє смуток, тривожні спогади. Цей стан змальований у поезіях за допомогою соматизму *серце*. У Лепкого серце виступає як окрема істота. «*Серце рветься, бунтується*» – це змушене розлучення з коханою: «*Забудь! Покинь! Іди і не вертайся, / Хоч серце рветься і бунтується грізно*» [Лепкий 2005: 106]. «*Серце ридає*», «*серце утихомирить*» – це розпука від розлучення з коханою: «*Чого ж те серце так розридалося, / Мов дитина маленька?*» [Лепкий 2005: 148]. У поезії «Час рікою пливе» образ серця – це минуле і вже забуте кохання: «*Лиш непривітний час / Серця квіти обтряс / і поніс їх на інші дороги*» [Лепкий 2005: 109]. Поета тривожать одруження з

нелюбові, заради багатства. Пор.: «серце віддати», «серця не чути» – йти за нелюбого: «*Лиш треба віддати / Своє серце за багатство*», «*А серця не чути, / Щоби тільки за нелюбом / Щасливою бути*» [Лепкий 2005: 122].

Із лексемою *серце* пов'язана семантика волелюбності, заклики до боротьби за волю, віра у згуртованість людських сердець у цій боротьбі: *Дзвонів нема? Най дзвонять серця в грудях, / Мов в озері ті потонули дзвони, / Прийде пора, народ з глибин добуде / Батьків своїх зітхання і прокльони*» [Лепкий 2005: 285]. У поезіях Б. Лепкого простежується персоніфікація соматичної лексики у таких моделях, як-от: «*перше в серці слово*», «*глибоко в душу западали... дзвони в рідному селі*» [Лепкий 2005: 351]. Автор, вживаючи слово *серце* в однині – «серце народу», – підсилює семантику одностайності, бо «*На руках наших вирости мозолі, / І серце наше з'їли люті болі*» [Лепкий 2005: 323]. Використані позитивно оцінні фольклорні означення «*серце здорове, незіпсуте*» підсилюють віру в перемогу. Засвідчені моделі відзначаються значним асоціативним ресурсом: відчувається конкретно-чуттєве унаочнення образів коханої, смутку, туги і любові до рідного краю.

Для поезики Б. Лепкого характерне творення словесних образів на семантичному підґрунті лексем із смисловою та емотивною оцінкою. Емотивно-оцінний потенціал досягається нерідко не самими соматизмами, а в поєднанні їх з іншими лексемами, часто з такими, яким властиве народнопісенне звучання. Пор.: «*Щоб перейшли ми потихеньку / Сей чорний шлях / З жаром у душі, з любов'ю в серці / З сльозми в очах*» [Лепкий 2005: 437]. «*Тихне серце, жаль німіє, / Меркнуть зорі, гаснуть очі...*» [Лепкий 2005: 438].

У віршах Б. Лепкого представлений широкий діапазон словосполучень, у яких лексема *серце* поєднується з дієслівними компонентами. Разом з тим у поетичному тексті ця лексема сполучається з оцінними прикметниками: *серце гаряче, серце чисте, серце бідне, серце студене, серце хворе, серце проречисте, серця вірні*. Пор.: «*А серце чисте, як дитини, / Любові повне*» [Лепкий 2005: 188]; «*Куди йдеш, де згинеш / Самотнє / Чи ти серце хворе?*» [Лепкий 2005: 195]; «*Розлучилися два серця вірні*» [Лепкий 2005: 154]. У такому поєднанні лексема *серце* означає людину з її почуттями.

У Лепкого-поета слово *серце* виконує апелятивну функцію: «*О подумай, серце моє, / Чим ти є супроти світу, / Проти горя світового / Чим є твій маленький біль?*» [Лепкий 2005: 143]; «*Чому ж то, серце, нам / Не жити в парі?*» [Лепкий 2005: 105]; «*Не журися, моє серце, / Не журися, бідне*» [Лепкий 2005: 86]. У поетичному дискурсі Б. Лепкого лексема *серце* символізує психічний стан. Це значення підсилюється вживанням просторових прийменників: (**в/у**), (**з** (**із**), **до**, **на**): *жаль* («*Як мені вас жаль, / Як жаль, / Ви сльози жгучі, / Із серця йдучі*» [Лепкий 2005: 71]); *біль* («*Хотілось би вселенну / До серця пригорнути*» [Лепкий 2005: 31]); *страждання* («*Була для мого серця раєм / Рожевим квітом*» [Лепкий 2005: 111], «*Лиш непривітний час / З серця квіти обтряс / і поніс їх на інші дороги...*» [Лепкий 2005: 108]); *радість* («*Повний ласки, що, мов та водиця, / через край із серця твого лється*» [Лепкий 2005: 95]); *сум і біль* («*Така ніч сірих наших піль / мене на світ родила, / І весь мій смуток, весь мій біль / на серце положила*» [Лепкий 2005: 199]). З-поміж них виділяється основне – серце-особа.

Образи серця-людини, серця-поверхні, вмістилища для почуттів – це основні значення у контексті поетичної творчості Б. Лепкого. Отже, у мовосвіті поета лексема *серце* реалізує доволі широке коло значень: душевний біль, страждання, жаль, любов, сум, туга, волелюбність. У поетичному дискурсі Б. Лепкого лексема *серце* семантично співвідноситься з лексемами *душа* і *груди*. Семантична близькість цих слів підсилюється вживанням їх в одному контексті: «*Душі радіння, серця стони*» [Лепкий 2005: 329]; «*Так щось душу палить / Так щось серце тиска*» [Лепкий 2005: 357]; «*Не неси, дівчино, / ...Свого серця між люди, / Бо хто-небудь зневаже, / Лихе слово скаже, / Остине рана в грудях*» [Лепкий 2005: 133]. Лексема *груди*, окрім прямого значення, містить символічне наповнення у цьому контексті – *доброта*. А в поетичних рядках «*Мабуть, мене потолочат / Копита ворожі, / Зацвітуть мені на груді / Червоної рожі*» [Лепкий 2005: 277] ця лексема символізує могилу. У поетичній мові Лепкого «*стогнуть груді*», «*замкнулися груді*» [Лепкий 2005: 326] – це простий, спрацьований і невільний український народ.

В. Кононенко зазначає, що *душа* як уособлення духовності, вираження життєдайної сили, людської сутності знаходить свої форми втілення в світі українських образів і символів, у національно-мовних категоріях [Кононенко 1996: 195]. Сумуючи за Україною, нудьгуючи у чужині, ліричний герой усі тривоги, надії, сподівання пропускає через своє серце і душу. Живописними замальовками рідної України, рідного краю супроводжуються біль чи радість душі: «*Покалічив серце і душу*» [Лепкий 2005: 105]; «*Гей, чудові наші гори! Гей чудова сторона! / Відживає серце хворе, / Обновляється душа*» [Лепкий 2005: 22]. У вірші «Гірський став» змальовано став «*дрімливий, тихий, вічно сонний, у якому купається місяць*», «*тихо тут і так спокійно / Як у душі, що збулась горя*» [Лепкий 2005: 30]. Порівняння з використанням слова «*душа*» і підсилення сполученням «*позбулась горя*» описує стан ліричного героя, подібний до ставу. У творах Богдан Лепкий не раз повертається до незабутніх місць, до

того краю, де минули його дитинство і юність, до тих часів, коли він вбирав у себе народну мудрість, материнську любов, навколишню красу.

Семантика любові до рідного краю, до рідної землі передається багатьма лексемами, але чи не найвиразніше словом *душа*. Це підтверджують поетичні рядки про місто Бережани, у якому Б. Лепкий запевняє, що «*Де минули юні дні – / Там душа ввік остане!*» [Лепкий 2005: 445]. Наведені рядки перегукуються з народнопісенною творчістю. Пор. у пісні про Довбуша: «*Де родився, най там згину*».

Образ туги, суму ще виразніше постає у віршах з частим вживанням лексеми *душа*. У контекстах поезій відчувається «*мовчазливий наших душ настрій*» [Лепкий 2005: 53]. Це настрої людей, і в поета «*аж душа скимить*»» [Лепкий 2005: 64], бо відпочивають «*душі людські*» [Лепкий 2005: 67]. Душу митця проймає «*дивний сум і туга*», яких йому важко позбутися, позаяк уночі «*ніч, як той крук... Випускає сто кігтів у душу*» [Лепкий 2005: 77].

Семантика суму, туги, тривоги за долю рідного краю та стосовно власних бажань простежується у таких поетичних рядках: «*В душі тепер / Сніги, зима*» [Лепкий 2005: 373], однак «*Душа... морочиться / Хотіннями дитинними*» [Лепкий 2005: 372]. Вислів «*В душі являєсь туга*» зворушливо заперечується іншими поетичними рядками, у яких відчувається обов'язок митця: «*Та я стояти мушу, / Недаром обіцяв колись / За край віддати душу*» [Лепкий 2005: 428]. «Віддати душу» – це означає віддати найдорожче, власне, померти за рідний край. Такий порив Лепкого-лірика засвідчує його небайдуже ставлення до долі України та українців. Із соматизмом *душа* пов'язане *й серце*, яке не втомилося, не впокорилося.

Семантика тривоги й сумніву про правильно обраний поетом шлях, про вартісність і потрібність його творчості, яка йде від душі, простежується у багатьох поетичних рядках: «*Кожне слово, що я кину / З душі між вас, паде, мов у криницю / Так глибоченьку*» [Лепкий 2005: 127]. Водночас попри це автор певний, що «*не один над книжкою моєю / Замислиться, і задрижить душею*» [Лепкий 2005: 207]. Як бачимо, індивідуально-авторськими інтерпретаціями передається наповнення «Я – поет» у різних контекстах, пов'язаних із соматичними лексемами «*душа*», «*серце*».

Семантика віри проривається крізь сумнів і зневіру. Внутрішня мова відбиває піднесення автора, коли «*Так щось душу палить, / Так щось серце стиска*», коли виникають сумніви: «*Чи живу, чи роздер / Ворог, крук-чорнорук / Мою душу, край мій*; однак закінчується поезія оптимістично: «*Злій судьбі наперекір / Жий і вір!*» («Жий і вір» [Лепкий 2005: 357]).

Душа, як і серце, символізує кохання, любов, віру у повернення коханої: «*Розцвітуться наново в душі / Любові ярі цвіти*» [Лепкий 2005: 90]. У поезії «Снишся мені» митець, використовуючи антитезу, описує стан закоханого, його душу: «*Зиркну в вікно, там – там дощ, погано, / А на душі так люблю, красно, / Так запахучо...*» [Лепкий 2005: 119]. Лексема *душа* кладеться автором в основу метафоричних номінацій, порівнянь. Так, авторське асоціативне мислення пов'язує *душу* з пахучими квітами: «*І в душі пахучим квіттям вишні / Розцвітають почуття колишні*» [Лепкий 2005: 381]. Душа як людина – «*Душа мандрує в світ за очі*» [Лепкий 2005: 123]. Поєднання лексеми *душа* з фразеологізмом *світ за очі* підсилює самостійність душі (людини). Семантика радості охоплює ліричного героя, коли він «*лине думкою до рідних місць, як «перший промінь сонця... / у його кімнату впаде і сосновий гай очистить душу*» від смутку, туги, болю, надасть творчої наснаги: «*І повіє там на твою душу / Невмирущості могутий шум*» [Лепкий 2005: 202].

Семантика надії на кращі часи пов'язана з лексемами *серце* і *душа*, які прагнуть, щоб з *рук наших навек впали / Заржавілі окови*. Ліричний герой запитує себе: «*Що серцю ти даси / І що даси душі?*» і відповідає «*Надію*» [Лепкий 2005: 425]. Поетичні рядки: «*Щоб перейшли ми потихеньку / Сей чорний шлях / з жаром у душі*» [Лепкий 2005: 437] вселяють надію Богдана Лепкого на кращі часи для України, однак ця надія здійсниться, як у нас буде «*жар у душі*», тобто здатність боротися.

Соматична лексика у поетичних текстах виступає у словосполученні з означеннями емотивно-оцінного звучання. Зазвичай словосполучення мають народнопісенний характер. Пор.: *невинна кров, злочинні руки, личко ясне, білі руки, рука лукава, тремтяча рука, в'ялі груди, безталанна душа, сльози жгучі, сльози криваві, хрусталеві сльози, душа хвора*. Подібне спостерігаємо у сполуках з дієсловами оцінного характеру, які разом із соматизмом підсилюють семантику смутку, страждання, жалю за минулим, жалю за молодістю: *погаснуть очі, карк зігнеться, серце рву і мозок сушу, забити серце і душу в кайдани, кістки болять, сльози ріками розлились, грізно зиркає очима, дрижить душа, «розпинає людські груди / Воля і любов»* [Лепкий 2005: 100]. Б. Лепкий не знаходить України на карті, проте знаходить її в душі [Лепкий 2005: 342]. І в цьому контексті душа – образ України.

У поетичній мові вжито фразеологізм *віддати душу*, який містить позитивну конотацію, хоч і означає «померти, вчинити самогубство», яке в народній традиції вважається гріхом. Пор., як патріотично звучать рядки: «*Та я стояти мушу. / Недаром обіцяв колись / За край віддати душу*»

[Лепкий 2005: 428]. Отже, тут *душа* – найдорожче у людини, чим вона може пожертвувати заради добра, заради волі.

Використаний поетом фразеологізм з *чобітьми до душі увійти*, безперечно, має негативну конотацію. У циклі «Шевченко» автор описує перебування поета у фортеці, коли наглядач *«Пильно все обзира / З шапки до підощв, / Якби міг – до душі / З чобітьми б увійшов»* [Лепкий 2005: 219]. Стривожений долею Т. Шевченка, Б. Лепкий вживає словосполучення *розбита душа*. Пор.: *«Чим він має потишити очі, / Чим розбиту розважити душу?»* [Лепкий 2005: 240]. «Розбита душа», «розірване серце» властиве й Лепкому-поетові, який на чужині не мав перед ким «облегшити душу». Отже, *душа* – символ людини-поета. Вживання лексеми *душа* у поетичній мові автора збігається із вживанням лексеми *серце*, оскільки останнє також використовується в значенні суму, жалю, страждання, любові, волелюбності, тривоги за долю України.

У поетичному контексті активністю відзначаються соматизми *голова, очі, чоло, лице, зуби, уста, руки, ноги, кості, кров*. Зазначимо, що ці лексеми вживаються здебільшого у прямому значенні й позбавлені символічного наповнення. Ідеал краси створюють *«горда голова», «сині очі», «ясне лице», «високе чоло», «білі руки», «пахучі коси»*. Разом з тим соматизми *руки, ноги* символізують важке життя, тяжку працю народу (*«... скільки мук / На ті поля поплило / З кривавих бідних хлопських рук, / Нім збіжжя уродило»* [Лепкий 2005: 197], *«Немає спочинку їх рукам, / Немає пощади їх ногам, / Земля недаром родить»* [Лепкий 2005: 177]. Часто вживаною у мовосвіті поета є лексема *кров*: вірші – *кров, «що з серця лється»* [Лепкий 2005: 213], *твоя земля*, якій *«Ти дав кров і ніт»* [Лепкий 2005: 190]; *кров* – означає віддати життя за рідний край (*«За тебе, мій коханий краю, / Готовий я пролити кров»* [Лепкий 2005: 211]); *кров* – духовний зв'язок: *ключ крові «І, може, внук / Почує кров дідів / З-перед віків?»* [Лепкий 2005: 171].

У поезіях Б. Лепкого особливої символічної значущості набуває лексема *кості (кістки)*. «Простувати кістки» у Лепкого-поета – це підніматися на боротьбу. Пор.: *«Гей же враз! Простуйте кості! / З сонними дрімлюча доля. / Коли нові стогнуть мости. / Чуєте? То іде воля»* [Лепкий 2005: 217]. Кості – це люди: *«Як вдарить нам підземний дзвін / У сурми заголосять, / То йдім туди, де кличе він – / Через кордони гей на Дін... / Нас кості предків просять»* [Лепкий 2005: 168].

Отже, соматична лексема у поетичній мові Б. Лепкого відзначається здатністю метафоризуватися. Соматична образність у поезіях яскраво виражена. У поєднанні з дієсловами, прикметниками соматизми створюють експресивізацію тексту. Народнопісенний характер багатьох словосполук актуалізує різні оцінно-експресивні значення.

Здійснений аналіз соматичної лексики показує, що основні мотиви поетичної творчості Б. Лепкого передають найуживаніші соматизми – «серце» і «душа». Підґрунтям часто вживаних компонентів у поєднанні з соматичною лексикою у мові Лепкого-поета є фольклор, його образи і символи.

Поетична творчість Богдана Лепкого насичена соматизмами, які в прямому й переносному значенні характеризують митця як тонкого лірика і водночас борця за волю. Можливість творити власним словом, виражати свої думки, болі, страждання у слові дозволило Б. Лепкому з теплотою і любов'ю згадувати на чужині про Україну, про українців, про українську мову. У творчості Лепкого-поета гартувалося і шліфувалося художнє слово Лепкого-прозаїка, у котрого помітний індивідуальний стиль, його мовні знахідки, які дозволили митцеві посісти належне місце в українській літературі.

Література: *Жайворонок 2006:* Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.; *Кононенко 1996:* Кононенко В. Символи української мови. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.; *Культура слова 2012:* Культура слова / 3б. наук. праць, присв. 100-річчю від дня народження М. Стельмаха. – Вип. 76. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 188 с.; *Лепкий 2005:* Лепкий Б. Поезії – Тернопіль: Джура, 2005. – 449 с.; *Маленко 2012:* Маленко О. Етнокоди художнього мовосвіту в поетичних текстах М. Стельмаха // Культура слова. – Вип. 76. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – С. 59 – 65.; *Пархонюк 2007:* Пархонюк Л. Символізація явищ природи в поезії Б. Лепкого // Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого. – Тернопіль, 2007. – С. 253 – 258.;

В статтє анализується символика соматической лексики в контексте поэтического творчества Богдана Лепкого. Исследуются особенности употребления соматических единиц, обнаруживается их символический потенциал. Анализируются основные семантические мотивы, связанные с лексемами «сердце», «душа», а именно мотивы грусти, любви, страдания, одиночества, любви к родным местам, свободолюбие. Сосредоточивается внимание на особенностях употребления лексем «кровь», «кости», которые вместе с другими соматизмами отражают словомир поэта. Соматические единицы в поэтическом контексте нередко имеют народнопесенную основу.

Ключевые слова: словомир, мотив, семантика, символический потенциал, соматическая лексика.

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Павло Смоляк, проф.(Тернопіль)

УДК 111.852: 39 (477) 398.8

ББК ШЗ (45Укр) – 631

Різдвяні свята в родині Богдана Лепкого (село Поручин Бережанського району Тернопільської області)

У статті звертається увага на опис Різдвяних свят в с. Поручин Бережанського району 70–80-х років XIX ст, який здійснив Б. Лепкий у своїй повісті «Казка мого життя», подається інформація про традиційні та новаторські складові різдвяних звичаїв та обрядів в родині священика.

Ключові слова: Богдан Лепкий, с. Поручин, священик, звичай, обряд, Святий вечір, дідух, коляда.

Pavlo Smolyak CHRISTMAS HOLIDAYS IN THE FAMILY OF BOHDAN LEPKYI (THE VILLAGE PORUCHYN OF BEREZHAN AREA THE TERNOPIIL REGION)

This article describes Christmas holidays in the village Poruchyn of Berezhnan area in the 70-80s of the XIX-th century. In the story «The Fairy-tale of my Life» by B. Lepkyi we get to know about traditional Christmas holidays and some innovations in customs and rituals in the family of the priest.

Key words: Bohdan Lepkyi, the village Poruchyn, priest, ritual, Holly night, didukh, kolyada.

Богдан Лепкий – митець непересічного таланту: поет, прозаїк, перекладач, літературознавець, публіцист, есеїст, видавець. У кожній із цих галузей він зробив вагомий вклад в історію української національної культури. Досліджували творчу спадщину Богдана Лепкого українські та зарубіжні вчені: Р. Гром'як, М. Ткачук, В. Качкан, Р. Смик, Н. Білик, Н. Гавдида та ін. Але на сьогоднішній день ще недостатньо звернено увагу на народознавчий аспект у його художній творчості, зокрема в есеїстичній.

Мета статті – зацентувати увагу на описі Богданом Лепким Різдвяних свят, поміщеному в мемуарній повісті «Казка мого життя», які відбувалися в родині його батька – священика Сильвестра Лепкого у 70 – 80-х роках XIX століття в с. Поручин Бережанського повіту що на Тернопільщині.

Коли Богдану Лепкому виповнилось шість років, його батьки вирішили переїхати на Бережанщину, щоб їхній син мав можливість навчатися спочатку в початковій нормальній школі, а опісля – в гімназії. Вибір саме міста Бережан для навчання Богдана був не випадковим, адже в цей час його дідусь по маминій лінії отець Богдан Глібовицький мав парафію в цьому місті й міг наглядати та опікуватися своїм онуком під час навчання. У зв'язку з цим його батькові отцю Сильвестрові Лепкому запропонували парафію в с. Поручині, що було віддалене від повітового міста за вісімнадцять кілометрів й розміщене, як казали місцеві жителі, «на краю світа» (у цьому селі закінчувалося дорожнє сполучення і наставав тупик). Таким чином, дитячі роки Богдана Лепкого продовжувалися в с. Поручин на Бережанщині.

В історії української культури Богдан Лепкий залишив вагомий слід не лише як талановитий літератор, а як автор етнографічних описів місцевих звичаїв, обрядів, сільськогосподарської діяльності місцевих жителів, їх світогляду та ментальності. У м. Бережанах і в с. Поручин минала юність Богдана-гімназиста. Там формувався його характер і моральні цінності. Від поручинських селян він почув багато легенд та переказів про давні часи. У цій місцевості юнак вперше усвідомив суть місцевих звичаїв та обрядів, які згодом були описані в його мемуарній повісті «Казка мого життя»⁴⁸.

Навчаючись у Бережанській гімназії, Богдан Лепкий щороку приїздив до батьків у Поручин на великі свята і мав можливість споглядати обрядові дієства, які їх супроводжують. Завдяки спогадам з юних літ у художній спадщині Богдана Лепкого збереглися цінні документи традиційних обрядів, огляд яких зроблений майже з фотографічною точністю і достовірністю. Серед них особливий інтерес викликають описи Різдвяних свят, які безпосередньо відбувалися в його родині й вважалися найвеличчішими в річному календарному циклі.

Надзвичайно цікаво задокументований Святвечірній обряд, який відбувався в Поручині у 70 – 80-х роках XIX століття власне у родині священика. В етнографічній літературі цього періоду є дуже мало записів, які б висвітлювали традицію святкування Святого вечора у середовищі служителів церкви. Адже в ньому, на відміну від народних традицій, спостерігаються новаторські елементи, пов'язані з християнізацією різдвяних обрядових дійств, а також їхнє входження і злиття з давньою (язичницькою)

⁴⁸ Матеріали про Різдвяні свята в с. Поручин Бережанського повіту опубліковані в третій частині спогадів Богдана Лепкого «Казка мого життя», що має назву «Бережани». Ця частина залишилася недовершеною. Автор мав намір розповісти про свою працю в Бережанській гімназії після завершення навчання в університетах Відня і Львова. Третя частина вийшла окремим виданням у Кракові в 1941 р.